

**HOW SHOULD WE CONSERVE OUR ARCHITECTURAL HERITAGE?
A CASE STUDY FROM NORTH EASTERN ANATOLIA REGION: ÖŞVANK (OŞKI-OSCKHI)
CHURCH**

Architectural heritages formed in centuries are the significant formations transferring the old customs, traditions and beliefs into today. Turkey is a leading country with respect to divers civilizations, believes and thus architectural buildings. There are 23 historical churches of Christian architecture in Erzurum Province and one of them studied in this article. Öşvank church located in Uzundere town of Erzurum and belonging to 10th century Georgian period was evaluated in aspects of preservation, restoration and development of regional tourism potential. Necessity for preservation of Öşvank church as a model architectural heritage was pointed out, following problems were identified related to preservation of the historical building: (1) Local disinterest and unconsciousness, (2) physical pressure put on the historical building by rural settlements and insufficiency of preservation measures, (3) international disinterest and abundance and (4) lack of sufficient financial resource for restoration. On the other hand, following insufficiencies were observed related to Öşvank church oriented local tourism development: (1) lack of touristic enterprises or accommodation facilities in Tortum and Uzundere towns and (2) lack of advertisement for potential sources of tourism.

Anahtar Kelimeler: Mimari Miras, Koruma, Öşvank Kilisesi, Kırsal Peyzaj, Peyzaj Planlama
Key Words: Architectural Heritage, Conservation, Öşvank Church, Rural Landscape, Landscape Planning

1. Giriş

Kültürel miras, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana daha kaliteli bir yaşam sağlamak için, insanoğlunun yaratıcılığı ve toplumlararası etkileşimler sonucunda ortaya çıkan kültürel değerlerin birikimidir.¹ Mimari miras ise Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde aşağıda belirtilen kalıcı varlıkları kapsamaktadır:

1. Anıtlar: Tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer binalar ile diğer yapılar ve bunların müstemilatı ile tamamlayıcı kısımları;

2. Bina Grupları: Topoğrafik olarak tanımlanabilecek birimleri oluşturmaya yeterince uygun olan ve tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer, kentlerde veya kırsal bölgelerdeki mütecanis bina grupları;

3. Ören Yerleri (Siteler): Topoğrafik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa

edilmiş, insan emeği ile doğal değerlerin birleştiği alanlar.²

Kültürel ve mimari miras kavramı, fiziksel ve kültürel çevre konularının yüzyılların deneyimi, bilgi birikimi ile oluşturulmuş yapı örneklerini ve çeşitli kültür özelliklerini kapsamaktadır. Geçmişte, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde dünya teknolojik, bilimsel, ekolojik ve sosyolojik açıdan büyük gelişim ve değişim göstermiştir. Küreselleşme, post modern akımlar, savaşlar ve çatışmalar sahip olunan pek çok geleneği, sosyal yaşam biçimini ve kültürel miras örneklerinin varlığını tehdit etmeye başlamıştır.³

Mimari miras kapsamına giren yapıların özgün işlevlerinin sona ermesi bu yapıların terk edilerek veya uygun olmayan biçimlerde kullanılarak tahrip edilmelerine yol açmaktadır. Bu durumdaki yapılar, içerisinde buldukları tarihi çevreyi de olumsuz etkilemekte, bölgede değer kaybına yol açarak sosyal ve kültürel erozyona neden olmaktadır. Dünyada bu türden yapıların bulunduğu tarihi dokularda yeniden canlandırma programları uygulanarak, bu yapıların bünyelerine uygun yeni işlevlerle yaşama döndürülmeleri yolu na gidilmektedir.⁴

* Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 25240, Erzurum.

** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 25240, Erzurum.

*** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 25240, Erzurum.

1 <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA6AA849816B2EF34B8FF67F6C5B31A> E.T:18.01.2007

2 http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_121.htm E.T: 10.04.2008

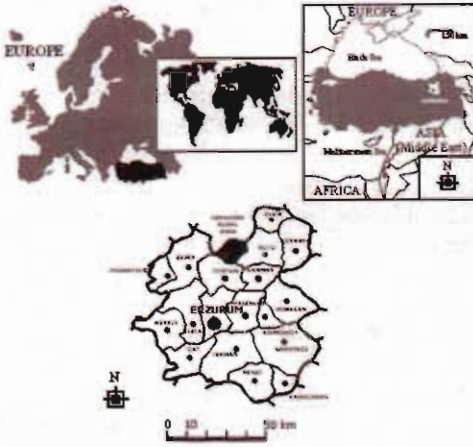
3 F. Karahan; Kültürel ve Mimari Mirasın Korunmasında Sorunluluklar, Çağlayan Gazetesi, Çağlayan Bilim Kültür ve Sanat Derneği Yayını, Erzurum, 2005, Sayı: 3, s.2.

4 <http://search.fbe.jtu.edu.tr/drskont/goster.asp?did=964> E.T: 11.04.2008

Erzurum'da Hristiyan mimarisine ait 23 adet tarihi kilise bulunmaktadır.⁵ Bu çalışma, yaklaşık 1000 yıllık bir geçmişe sahip olan Gürcü mimarisi örneği Öşvank kilisesinin kırsal peyzaj bütünlüğü içerisinde bir mimari miras örneği olarak korunmasına, restorasyonuna ve bölge turizminin geliştirilmesine yönelik olarak değerlendirilmesini sağlayabilmek adına yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde ilgi grupları üzerinde dikkat çekmek amacı ile gerçekleştirilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Öşvank Kilisesi Erzurum ili Uzundere ilçesi Çamlıyamaç Köyü sınırları içerisinde (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışma alanının coğrafi konumu

Öşvank Kilise'si Uzundere'ye 15 km, Erzurum iline 85 km mesafededir.⁶ Batı ve kuzeyde Artvin ili, doğuda Oltu ve güneyde Tortum ilçeleriyle çevrili bulunan Uzundere ilçesi, Doğu Karadeniz Bölgesi ılıman iklimi ile Doğu Anadolu karasal iklimi arasında bir geçiş özelliği göstermektedir.

Araştırma alanının genel peyzaj yapısını çok dik ve eğimli yamaçlarla karakterize edilen "V" biçimli vadiler oluşturur.⁷ Uzundere ilçesinin ortasından Tortum çayı geçer. Yerleşimler Tortum çayına dik bağlanan yan dereler boyunca

gelişmiştir. Şiddetli yağışlar ve ormansızlaşma nedeniyle erozyon oranı fazladır.⁸

Çalışma kapsamında ilk olarak kilisenin bulunduğu bölgede sömrey yapılarak, kilisenin fiziki durumu, çevre ile olan etkileşimi gözlem ve fotoğraflarla tespit edilmiştir. Ayrıca kilisenin geçmişi, turizm potansiyeli, tahrip edilmesine neden olan faktörler; köy halkının kilisenin, bugünkü ve geleceği hakkındaki düşünceleri kişisel görüşmelerle belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra kilisenin kuruluşundan günümüze kadar olan mevcut durumu tarihsel bilgiler elde edilerek irdelenmiş ve bazı değerlendirme ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Uzundere İlçesi'nin Tarihi

Öşvank Kilise'sinin bulunduğu Uzundere ilçesi 3000 yıllık bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu bölgede Etiler, İskitler, Sakalar, Persler, Çoruh Bulgarları, Doğu Romalılar, Suvarlar, Abbasiler, Sasaniler, Ardahan-Artvin Bağrathlı Devleti, Vaspurakan Krallığı, Gürcüler, Selçuklular, Atabeyler, Moğollar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlı İmparatorluğu varlığını sürdürmüştür. Eskiden Tortum ilçesine bağlı olan Uzundere (Azort) 1987 yılında ilçe olmuştur.⁹

3.2. Öşvank Kilisesinin Tarihsel Geçmişi ve Mimari Karakteristikleri

Long (1966)'un bildirdiğine göre Tortum Vadisinde yaşayan halka o dönemde İberyalılar deniyordu. Anadolu'dan giderek Kafkas dağlarına yerleşmiş olan İberyalılar, bir süre sonra yeniden geldikleri yere (Anadolu'ya) göç etmişler ve bu günkü Tortum- Oltu çayları arasındaki vadiyi iskan etmişlerdir.¹⁰ Çoruh ve Kura vadisinde MÖ. IV. yy.'da kurulan krallık Klardejethie bölgesi üzerinde yaşayan halkın ismini almıştır. Gürcülere "Tao", Ermenilerce "Tayk" denilen bölgenin en önemli eyaletleri Tao ve Klardjethie olduğu için tüm vadiye "Tao-Klardjethie" denilmiştir.¹¹

Gürcistan krallığının sınırları en parlak döneminde Karadeniz'den Hazar Denizi'ne, Aras Nehri'nden Kafkaslara kadar uzanmıştır. Gürcistan IV. yüzyılda Hristiyanlığı kabul etmiş ve hemen ardından Bizans Patrikhane'sini tanımıştır. Başkenti

5 H. Özkan, 1994. Erzurum ve İlçelerindeki Hristiyan Mimarisi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.

6 Erzurum Turizm Rehberi, Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2005, s.119.

7 F. Karahan; Tortum Havzası'nda Geleneksel Evler: Kültürel Peyzaj ve Geleneksel Mimarinin Korunmasında Sorumluluklar, Kırsal Çevre Yılı, Ankara, 2004, s. 32-41.

8 A. Aksoy; Tortum Vadisi Vegetasyonunun Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması. Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bölümü, Doçentlik Tezi, Erzurum, 1981, s.6.

9 H. Özsoy; Uzundere İlçesi (Tarih-Coğrafya-Etnografya), Uzundere Belediyesi Kültür Yayınları 1, Erzurum, 2005, s.12.

10 H. Özkan; Karma Planlı Kiliseler Doğu Anadolu'dan Bir Örnek Öşvank (Osçki) Kilisesi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 1997, Sayı: 3, s.97.

11 M., Kadiroğlu; Oltu (Tao) bölgesinde IX-XI. YY. Kiliseleri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, Ankara, 1984, s.4.

Tiflis olan bu ilk Gürcü devleti VII. ve VIII. yüzyıllarda yıkılmıştır. Tiflis terk edilerek başkent bugün Artvin iline bağlı Ardanuç ilçesine taşınmış ve II. Gürcü devleti kurulmuştur.¹²

IX. yüzyıl boyunca Bagratid hanedanlığı altında Gürcü egemenliği güçlenerek tüm yukarı Çoruh Vadisi'ne yayılmıştır. Bu dönemde kilise yapımının çok yaygın olduğu ve her kralın saltanatını ebedileştirmek için görkemli anıtlar inşa ettirdiği bilinmektedir. Öşvank Kilisesi'nin yapımını Gürcü kralı Adernese III başlatmıştı. Ancak bu şahsın ölümü üzerine oğulları Bagrat ve David tarafından X. yy'da 958-966 yılları arasında tamamlanmıştır.¹³ Kilisenin mimarı ise Öşklü Grigor adlı ustadır.¹⁴ Bu yapılar mimarlık tarihinde romanesk ve gotik üsluplarının gelişimini etkileyerek Bizans mimarisine esin kaynağı olmuştur.¹⁵

Malzeme bakımından son derece kaliteli ve ince işçiliğin görüldüğü Öşvank kilisesi, sarı renkte taş ile kaplanmıştır. Dayanıklılığını, oldukça kalın olan iç dolgu duvarlarından almaktadır. Bugün yer yer sökülen taş kaplamalara rağmen yapı, dolgu duvarları üzerinde hala durmaktadır. Tao bölgesindeki diğer kiliselerde de aynı malzeme ve işçiliği görmek mümkündür.¹⁶

Öşvank Kilisesi bir manastırın ana kilisesidir. Manastır bulunduğu köyün eski ismiyle Öşk (Oşki-Osckhi) manastırı olarak tanınmaktadır. Manastır, Vaftizci Yahya'ya adanan ana kilise, kilisenin yaklaşık 75 m. doğusundaki skriptorium olduğu düşünülen yapı ve kilisenin yaklaşık 300 m. batısında, köy evleri arasında yer alan biri harap, diğeri iyi durumda günümüze ulaşan iki şapelden oluşmaktadır.¹⁷ Şekil 3'te Öşvank Kilisesi'nin köy yerleşimi içindeki genel bir görünüşü verilmiştir.

Şekil 3. Öşvank kilisesinin Çamlıyamaç köyü içerisindeki konumu ve bu yerleşimden genel bir görünüm

Öşvank Kilisesi kapalı yunan haçı, tri-conkhos bazilikal birleşmesiyle oluşan karma bir plana sahip olup naos bölümü kapalı yunan haçı biçimindedir.¹⁸ Kilise çok sayıda figürlü, bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiştir.¹⁹ Dış ve içteki düzgün kesme taş örgü ve yine iç ve dıştaki taş süslemeciliği ile çok güzel bir görünüme sahiptir. Yapıda apsinin üstü yıkılmıştır. Ön cephedeki portal yanındaki ilave kısma ait sütunlardan birisi günümüzde mevcut değildir. Yerine ağaç kütüğü konulmuştur. Bina içindeki duvarlardan ve kemerlerden taşlar sökülüştür (Şekil 4). Apsinin karşı duvarında ortada bir büyük ve yanlarda birer küçük kemerli pencere vardır. Bu pencerelerin iç yan yüzeylerinde ve pencerenin üzerinde, havarilerin tasvir edildiği renkli freskler vardır. Fakat hemen hemen tamamı tahrip edilmiş durumdadır. Apsinin çatısı yer yer yıkılmış olup, orta mekan ile sağ ve sol neflerin üzeri kapalıdır. Haçın uzun kolunun çatısı da tamamen yıkılmıştır.²⁰ (Şekil 5).

12 A. Erkmen; Türkiye'nin Unutulmuş Gürcü Kiliseleri, Mimarlık Dergisi. Mimarlar Odası Yayını, 1993, Sayı:252, s. 43-46.

13 H. Özsoy; a.g.e, s.13.

14 Erzurum Turizm Rehberi, Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2005, s.88.

15 A. Erkmen; a.g.e, s. 43.

16 H. Özkan; a.g.e, s.105.

17 T. Yazar; Öşvank Kilisesi Raporu. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Erzurum, 2002.

18 H. Özkan; a.g.e, s.98.

19 F. Bayram; Öşk Manastır Kilisesi'nin Gürcü Mimarisi İçerisindeki Yeri, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Kayseri, 2002, s. 179.

20 H. Özsoy; a.g.e, s.13-14.

Şekil 4. Kilise duvarlarından sökülen taşlar nedeni ile çeşitli kabartmalar tahrip olmakta ve geçici tedbirlerle kısmen korunmaya çalışılmaktadır.

Takaichvilli, kilisenin ilk kuruluşunda kütüphane ve yemekhaneden oluşan bir manastır topluluğu şeklinde inşa edildiğini bildirmektedir. Ancak bugün bunlardan yalnızca kilise ayakta kalmıştır. Diğer bölümlerin izleri dahi mevcut değildir.²¹

Öşk Kilisesi, öncelikle bölgede kendinden önce inşa edilen yapılar çerçevesinde ortaya çıkmış, bununla birlikte bölge dışında Gürcü ve Ermeni mimarisinde kullanılan öğeleri de bünyesine katarak farklı bir yorum getirmiştir. Bu özellikleri ile de, hem bulunduğu bölgede, hem de bölge dışında kendinden sonra inşa edilen Gürcü yapılarını etkilemiştir.²²

3.3. Turizm Potansiyeli

Uzundere ilçesi, doğal, tarihi ve rekreasyonel özellikler yönünden Kuzeydoğu Anadolu bölgesinin önemli yörelerinden biridir. Araştırma alanının hali hazırda önem arz eden turizm kaynakları Öşvank kilisesinden başka Tortum Şelalesi, Yedi Göller, Uzundere Peri Bacaları, Uzundere Mağarası, Sapaca, Kirazlı, Cevizli Kaleleri, Ağcakale ve son yıllarda piknik aktivitesi ağırlıklı rekreasyonel faaliyetler yapılan yayla alanları olarak sınıflandırılabilir. Ancak yörede yeterli sayıda turistik işletme bulunmadığından ya da mevcut olanların da konaklama ve servis hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı yerli ve yabancı ziyaretçilerin gereksinimlerini karşılayabilecek durumda olmadıkları anlaşılmaktadır. Turistik ve rekreasyonel aktiviteler sadece günübirlik olarak gerçekleştirilebilmektedir. Yöre turizminin geliştirilmesi ile ilgili olarak ise Tortum ve Uzundere ilçelerinde yeterli sayıda turistik işletme ya da konaklama

21 H. Özkan; a.g.e, s.98.

22 F. Bayram; Öşk Manastır Kilisesi'nin Gürcü Mimarisi İçerisindeki Yeri, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Kayseri, 2002, s. 179-185.

23 H. Özkan; a.g.e, s.97-105.

tesisinin bulunmayışı ve turizm kaynaklarının yeterince tanıtılmaması gibi eksiklikler gözlemlenmiştir.

1960'lı yıllara kadar cami olarak kullanılan Öşvank Kilisesi üst örtüsünün yıkılması üzerine terk edilmiş ve hemen yanına inşa edilen camide ibadet yapıldığı tespit edilmiştir.

Öşvank kilisesinin yanı sıra Kuzey Doğu Anadolu'da Çoruh, Oltu ve Tortum'un muhteşem manzaralı vadilerinde yer alan benzer örnekler tarihi değerleriyle birlikte bölgedeki turizmi artıracak öneme sahiptirler.²³

Şekil 5. Onarım ve koruma tedbirleri uygulanmadığından kilisenin çatı sistemi sürekli olarak tahrip olmaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Öşvank Kilisesi'nin özellikle bölge mimarisinden etkilendiği görülmektedir. Ancak VI. yy.'dan itibaren Gürcü ve Ermeni mimarisinde kullanılan mimari unsurlar da kaynaştırılarak karma plan tipinin özgün bir örneği ortaya çıkmıştır. Öşvank'ta geliştirilen bu şema, ayrıntılardaki bazı farklılıklarla birlikte kendinden sonraki yapıları etkilemiş; bölgede başta Artvin Yusufeli ilçesi

Dağyolu Köyü İşhan Kilisesi (IX-X yy. 1027-1030) olmak üzere, Erzurum Tortum İlçesi Bağbaşı Köyü Hahuli Kilisesi (X. yy. sonu), Altınçanak Köyü İsi Kilisesi (X-XI yy.) Öşvank'a benzer planla inşa edilmiştir.²⁴

Türk topluluklarının Şamanizm inancını terk etmesi ve Hıristiyan, Musevi ve İslam dinini kabul etmesi sonucu daha önceki kültürel birikimlerini yeni inançlarıyla harmanladıkları gözlenmiştir. Bu çerçevede inanç ve kültür birlikteliğinin ortak birikimleri olan, sembol niteliğinde eserler ortaya çıkmıştır. Bu eserlerden birisi de Gürcü Mimarisinin önemli örneklerinden birisi olan Öşvank Kilisesi'dir.

Öşvank Kilisesi, X. yüzyıl Gürcü Kilisesi olarak inanç turizmine yönelik bölgenin en önemli kaynaklarından biridir. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce bu sınırlar içerisinde pek çok ulus, belli dönemlerde varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla her millet yaşayış, inanç, gelenek ve göreneklerine uygun pek çok eser bırakmıştır. Tarih boyunca süregelen savaşlar, kurulan yeni devletler, onların yaşam biçimleri ve çevresel pek çok faktör, bu önemli eserlerin zarar görmesine sebep olmuştur.

Öşvank Kilisesi'nin fiziki durumu ile ilgili ilk tespitler, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1978 yılında yapılmıştır. Öşvank kilisesi köy yerleşim alanının merkezinde yer almış ve neredeyse günümüze kadar yapılaşma baskısı (kiliseden ev ve diğer amaçlı yapı yapmak için taş sökülmesi gibi) ile karşı karşıya kalmıştır. Alanda yapılan incelemelerde kilisenin hemen bitişiğinde cami, muhtarlık ve çeşitli yerleşimler bulunduğu, bunların da tarihi yapıyı olumsuz yönde etkilediği ve kilisenin iç avlusunun da araçlar için park yeri olarak kullanıldığı saptanmıştır (Şekil 6). Kilisenin sağ yan duvarına depo olarak bir yapı inşa edilmiştir. Tarihi kilise köy yerleşiminden hiçbir şekilde herhangi bir duvar, çit ya da paravan ile ayrılmadığından 1978 yılında Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tarihi eser olarak tescilleninceye kadar sürekli tahrip edilmiştir. Kiliseyi, konutlardan ayıran bir sınırlama olmadığı için sadece insanlar değil aynı zamanda küçük ve büyükbaş hayvanların da olumsuz etkileri söz konusudur.

Şekil 6. Kilisenin ön cephesi yönünde araç parkı yapılması süreklilik arz etmektedir.

Tarihi Öşvank Kilisesi'nin korunmasına yönelik olarak dikkate alınması gereken başlıca sorunlar, alanda yapılan inceleme ve literatür kaynakları dikkate alınarak aşağıdaki gibi tespit edilmiştir. Bunlar:

11. yüzyıldan sonra günümüze kadar herhangi bir koruma ve restorasyon çalışmasının yapılmış olmaması,

Çamlıyamaç köyü yerleşiminin ve köy evlerinin kilisenin çoğunlukla sınırlarına dayanması ve yer yer de içine kadar sokulması,

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tescillenene ve korumaya alınmaya kadar köylülerin tarihi yapıyı zaman zaman sökerek malzemelerini konut yapımında yapı materyali olarak kullanmaları,

Çamlıyamaç Köyü yerleşim alanının plansız bir gelişme göstermesi ve bu tarz yapılaşmaların Öşvank Kilisesi'nin çevresiyle görsel bütünlük oluşturmasını engellemesi (Şekil 7),

24 F. Bayram; a.g.e, s. 179-185.

Şekil 7. Çamlıyamaç köyünde plansız yapılaşmalar (yapı materyali, çatı sistemleri, boyama v.s.) ve altyapı (elektrik ve telefon hatları) nedeniyle tarihi kilise ve köy yerleşimi birbirine yabancılaşmış durumda.

Tarihi kilise çatısında gelişen çalı ve diğer bitkisel materyalinin kök sistemlerinin gelişmesi ile çatının aşınmasına ve statik dengenin bozulmasına neden olması (Şekil 8),

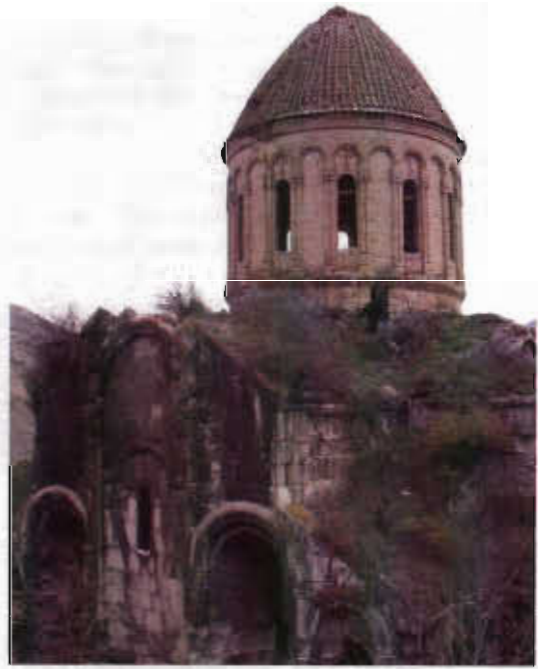
Gelişigüzel yerleştirilmiş telefon hatları ve elektrik direklerinin kilisenin kırsal peyzaj içinde bütünsel olarak algılanmasını engellemesi,

Yerel halkın kültürel ve mimari mirasın korunması ile ilgili yeterli bir bilince sahip olmaması,

Yerel yöneticilerin (kaymakam ve belediye başkanı gibi) çabalarına rağmen ulusal ve uluslararası kuruluşların restorasyon çalışmalarına destek vermemesi ya da verememesi,

Kilisenin tarihi ve mimari önemine uygun bir şekilde yeterince tanıtımının yapılmaması,

Kiliseyi ziyarete gelen yerli ve yabancı ziyaretçiler için dinlenme ve konaklama olanaklarının geliştirilememesi şeklinde sayılabilir.

Şekil 8. Kilise çatı sistemi sürekli olarak özellikle çalıların kök sistemlerinin gelişmesine bağlı olarak aşınmaktadır

Sorun analizinden sonra Öşvank kilisesinin korunması ve restorasyonu ile bölge turizminin geliştirilmesine yönelik çözüm önerileri ise şu şekilde sıralanabilir.

Turizm Bakanlığı tarafından Öşvank kilisesi ile ilgili olarak yapılan kamulaştırma ve restorasyon projesinin keşif bedeli 10 milyon YTL (yaklaşık 5 milyon Euro) 'yu aşmaktadır. Bu ölçüde bir mali kaynağın bir defada yerel, ulusal ya da uluslararası fonlardan karşılanması söz konusu değildir. Yakın zamanda Avrupa Birliği tarafından proje hibe desteği olarak bu tür restorasyon projeleri için verilebilecek hibe miktarlarının maksimum 2 milyon Euro olduğunu, kamulaştırma bedellerini hiçbir surette karşılamadığını ve bu hibenin %10'unun ise yerel kuruluşlarca karşılanmasının zorunlu olduğunu unutmamak gerekir. Tarihi kilisenin korunması, restorasyonu ve bölge turizminin geliştirilmesi için bu noktada üç aşamalı bir yaklaşım önerilebileceği kanaatindeyiz.

Birinci aşamada, ulusal kaynaklardan kilise yerleşim alanı içindeki, sınırlardaki ve yakın çevresindeki köye ait konut, depo ve işyerlerinin kamulaştırılması gerekmektedir.

İkinci aşamada, Avrupa Birliği tarafından bölgesel gelişme ve kırsal kalkınmaya yönelik verilen hibe desteklerinden yararlanacak bir restorasyon projesi hazırlanmalı ve hibe garantisinde uygulanmalıdır. Halihazırda uygulanan hibe programlarının bu tip bir restorasyonu mali yönden bir defada gerçekleştirebilmesinin mümkün olmadığı,

koruma ve restorasyon için birkaç yıl üst üste program uygulamanın zorunluluğu kesindir.

Üçüncü aşamada ise, yerli ve yabancı turistlerin turistik ve rekreasyonel gereksinimlerini karşılayabilecek biçimde daha küçük hibe programlarından yararlanarak turizm ofisleri, restoran ve konaklama tesislerinin yapılması, turizm sektöründe insan kaynaklarının geliştirilmesi için yerel halkın eğitiminin sağlanmasının son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Avrupa Birliği bölgesel gelişmeyi teşvik eden bir hibe programını 2006 yılı içerisinde Samsun, Kastamonu ve Erzurum NUTS II bölgelerinde uygulamakta ve bu program Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından koordine edilmektedir. Sevindirici bir gelişme olarak Tortum Ziraat Odası bu hibe programına Yerel Kalkınma Girişimleri Hibe Programı bileşeninden "Haho ve Öşvank Kiliselerinin Bölge Turizminin Geliştirilmesi Amaçlı Tanıtımı" ve "Tortum Şelalesi ve Erzurum-Tortum Şelalesi Karayolu Koridorunun Tanıtımı" başlıklı projelerini sunmuş ve adı geçen ikinci proje için 58.020,75 Euro destek almıştır. Bu hibenin %10'luk kısmını (5.802,08 Euro) ise Tortum Ziraat Odası karşılamaktadır. Proje ile bölgenin turizm kaynaklarının Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça ve Gürcüce tanıtıldığı bir WEB sayfasının tasarlanması, Türkçe ve İngilizce bir tanıtım kitapçığının basımı ve Tortum ve Uzundere ilçelerinde doğa koruma odaklı turizm eğitimi verilmesi söz konusudur. "Tortum Şelalesi ve Erzurum-Tortum Şelalesi Karayolu Koridorunun Tanıtımı" projesi,²⁵ hedef alanı da Öşvank kilisesini de içerisine alan bölge olduğundan Tortum Ziraat Odası gibi henüz 2 yıllık bir sivil toplum örgütlülüğü deneyimine rağmen bölgesel turizme katkı açısından faydalı bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Bu yayının bölgede mimari mirasın korunması ve turizmin geliştirilmesi açısından ulusal ve uluslar arası ilgi gruplarını harekete geçirmesi umudunu burada ifade etmek istiyoruz.

Kaynaklar

-----, Erzurum Turizm Rehberi, Erzurum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, 2005.

Aksoy Aslan; Tortum Vadisi Vegetasyonunun Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması, Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Bölümü, Doçentlik Tezi, Erzurum, 1981.

Bayram Fabriye; Öşk Manastır Kilisesi'nin Gürcü Mimarisi İçerisindeki Yeri, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu, Kayseri, 2002, s. 179-185.

Erkmen Alev; Türkiye'nin Unutulmuş Gürcü Kiliseleri, Mimarlık Dergisi, Mimarlar Odası Yayını, 1993, Sayı:252, s. 43-46.

Kadiroğlu M.; Oltu (Tao) bölgesinde IX-XI. YY. Kiliseleri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, Ankara, 1984, s.4.

Karahan Faris; Kültürel ve Mimari Mirasın Korunmasında Sorumluluklar, Çağlayan Gazetesi, Çağlayan Bilim Kültür ve Sanat Derneği Yayını, Erzurum, 2005, Sayı: 3, s.2.

Karahan Faris; Tortum Havzası'nda Geleneksel Evler: Kültürel Peyzaj ve Geleneksel Mimarinin Korunmasında Sorumluluklar, Kırsal Çevre Yıllığı, Ankara, 2004, s. 32-41.

Karahan Faris; Tortum Şelalesi ve Erzurum-Tortum Şelalesi Karayolu Koridorunun Tanıtımı Projesi. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği & Merkezi Finans ve İhale Birimi, Samsun, Kastamonu Erzurum NUTS II Bölgeleri, Yerel Kalkınma Girişimleri Hibe Programı, Onaylanmış Proje Metni, Ankara, 2006.

Özkan Haldun; Erzurum ve İlçelerindeki Hıristiyan Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum, 1994.

Özkan Haldun; Karma Planlı Kiliseler Doğu Anadolu'dan Bir Örnek Öşvank (Oschki) Kilisesi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 1997, Sayı: 3, s.97-105.

Özsoy M. Halis; Uzundere İlçesi (Tarih-Coğrafya-Etnografya), Uzundere Belediyesi Kültür Yayınları 1, Erzurum, 2005.

Yazar T.; Öşvank Kilisesi Raporu. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü, Erzurum, 2002.

http://www.avrupakonseysi.org.tr/antlasma/aas_121.htm E.T:10.04.2008

<http://search.fbe.itu.edu.tr/drskont/goster.asp?did=964> E.T: 11.04.2008

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF34B8FF67F6C5B31A> E.T:18.01.2007